

השימוש באמצעים שונים להדחת כלים בשבת

הקדמה

במשך יום השבת יש צורך להדיח כלים שהתלכלכו בסעודה, כגון כלי אכילה לצורך הסעודה הבאה וכדומה. כיום מצויים אמצעים רבים המשמשים לשפשוף הכלים בעת הדחתם, כגון: ספוג, 'צמר פלדה', 'ננס', 'מברשת להדחת כלים', 'ליפה' העשויה מחומר טבעי, 'ליפה' העשויה מחומר סינטטי ונקראת - 'סקוטש ברייט' ועוד.

להלן נתאר את המאפיינים של האמצעים להדחת כלים הנ"ל ונדון בשאלה האם מותר להשתמש בהם להדחת כלים בשבת. הכירור ההלכתי בנוגע לאמצעים להדחת כלים העשויים מחומרים סינטטיים שלא היו קיימים בתקופת חז"ל כגון 'ננס' ו'סקוטש ברייט' יתבסס על עקרונות יסוד הנובעים ממקורות תלמודיים שבוארו על ידי פוסקים ראשונים ואחרונים ועל ספרי הלכה ושו"ת של הפוסקים בדורות האחרונים.

הדחת הכלים נעשית כך: תחילה מרטיבים את האמצעי איתו משתמשים להדחת הכלים במים המעורבים בחומר ניקוי, לוחצים אותו ומשפשפים איתו את הכלי ותוך כדי כך נסחטים ממנו מים מעורבים בחומר ניקוי החוצה. אם כן האיסורים האפשריים לכאורה לשימוש באמצעים הנ"ל להדחת כלים בשבת הם: איסור משום 'ממחק', מחשש שבשפשוף הכלים מחליקים אותם¹. ואיסור משום סחיטה של המים עם חומרי הניקוי היוצאים תוך כדי הדחת הכלים. סחיטה זו יכולה להיאסר משתי סיבות אפשריות.

- Ø סיבה א' - איסור משום 'מפרק' שהוא תולדת מלאכת 'דש' שמפריד משקים מהמקום בו הם בלועים.
- Ø סיבה ב' - איסור משום מלבן, שהרי סחיטת בגד היא חלק מכיבוס, כפי שכתב הרמב"ם הלכות שבת פרק ט' הלכה יא': "...והסוחט את הבגד עד שיוציא המים שבו הרי זה מכבס וחייב, שהסחיטה מצרכי כיבוס היא..."

האיסורים האפשריים בסחיטת משקים

המקור בתלמוד

מקור מרכזי בתלמוד לעיון בדיון סחיטת בגדים בשבת הוא, במסכת שבת קיא.² ממנו למדים, שאסור להדק את הבגד הכרוך בהיקף חברו של חבית יין ביו"ט, וקל וחומר בשבת, מפני שבפעולה זו נסחט המשקה הספוג בבגד.

"...והאמר רב שימי בר חייא משמיה דרב: **האי מסוכרייא דנזייתא, אסור להדוקיה ביומא טבא!** - בהחיא

אפילו רבי שמעון מודה, דאביי ורבא דאמרי תרווייהו: מודה רבי שמעון בפסיק רישיה ולא ימות".

מפרש רש"י: **האי מסוכרייא** - **בגד כורכין בברזא**, חבית של חרס, מפני שאין הנקב שותה. **אסור להדוקיה** - **בנקב, משום סחיטה**, ואף על גב דלא קא מכין לסחוט - אלמא לא סבירא ליה כרבי שמעון בדבר שאין מתכוין.

מלשון הגמרא: **"אסור להדוקיה"** ברור שמדובר באיסור מדרבנן, ומפירוש רש"י למדים שהאיסור להדק את הבגד הכרוך בהיקף חברו של חבית היין הוא משום סחיטה, אולם אין הבהרה בדבריו, אם מדובר באיסור סחיטה מדרבנן משום מלבן, או משום מפרק.

¹ החשש לאיסור משום 'ממחק' קיים רק בעת הדחת כלי מתכת או פלסטיק בעזרת צמר פלדה וידון במקומו.

² סוגיא זו מובאת גם במסכת כתובות ו.

שיטת בעל 'הערוך' בביאור הסוגיא

ב' בית יוסף' בסימן שכ' אות יח' כתב בשם הר"ן על מסכת שבת מא. ד"ה "אבל" שלדעת בעל 'הערוך' הסובר לגבי שבת שבמלאכה שאינו מתכוון, אם זה פסיק רישיה דלא ניהא ליה - מותר לכתחילה. סיבת האיסור להדק בשבת את ה' מסוכרייא דנזייתא' היא משום מפרק, ומדובר בברז שנמצא בגג החבית. האיסור הוא מפני שבהידוק הבגד, היין שספוג בו יוצא לתוך הכלי, ולכן אסור להדק, שהרי הוא נהנה מסחיטתו, אבל אם הברז היה בדופן החבית היה מותר להדק את הבגד לכתחילה, מפני שהמשקה הנסחט הולך לאיבוד, מפני שזה בגדר 'פסיק רישיה דלא ניהא ליה'.

קושיית רבנו תם

בסוגיא זו המובאת גם במסכת כתובות ו. מובא בתוספות שלרבנו תם קשה מדוע הידוק הבגד שסביב הנקב בברז החבית של יין אסורה ביו"ט משום סחיטה, הרי איסור סחיטה הוא משום מלכך ואיסור זה שייך רק במים ולא שייך בשאר משקים כגון יין, שהרי הם מלכלכים את הבגד, ולא מלכנים אותו.

"...וקשה לר"ת דהא סחיטה משום ליבון ולא שייכא בשאר משקים דכל דבר המלכלך את בולעו כגון יין ושכר

ושמן לא שייך ליבון בסחיטתו אלא דוקא במים..."

לחיוזק סברה זו מביא רבנו תם מספר מקורות, מהם יש ראיה, שגוזרים גזירת - 'שמא יסחט', רק על הרטבת בגד במים, ואין גוזרים גזירת 'שמא יסחט' על הרטבת בגד בשאר משקים.

גוזרים במים

Ø במסכת שבת קיג: "היה מהלך בשבת ופגע באמת המים, אם יכול להניח את רגלו ראשונה קודם שתעקר שניה - מותר, ואם לאו - אסור". - החשש הוא, שאם יעבור במים, עלול לבא לידי סחיטה.

Ø במשנה במסכת שבת קמו: "הרוחץ במי מערה ובמי טבריא ונסתפג אפילו בעשר אלונטיאות - לא יביאם בידו. אבל עשרה בני אדם מסתפגין באלונטיא אחת פניהם ידיהם ורגליהם, ומביאין אותן בידן...". ובגמרא מפורש, שהחשש בזה הוא שאם יביאה בידו, יבא לידי סחיטה.

Ø במסכת ביצה יח. מובא שהטעם שאין מטבילין כלים (בגדים) בשבת ויו"ט, הוא משום גזירה שמא יסחט.

לא גוזרים בשאר משקים

Ø במסכת שבת קלט: שנינו: "מסננין יין בסודרין..." - אם כן רואים שלגבי יין לא גוזרים שמא יבא לידי סחיטה.

Ø במסכת ביצה ל. לגבי נשיאת חבית בשינוי מדרך הנשיאה הרגיל כיום חול אמרו "לפרוס סודרא עליה..." ולא חששו לגזור שמא יבא לידי סחיטה והיינו משום דלא שייך ליבון אלא גבי מים.

רבנו תם מקשה על חלוקה זו ומביא שני מקורות בתלמוד, במסכת שבת בדף קכח: ובדף קמג. שמהם ניתן ללמוד לכאורה, שיש איסור סחיטה גם בשאר משקים, כמו ביין ובשמן ולא רק במים:

Ø מסכת שבת קכח: - "אם היתה צריכה שמן חבירתה מביאה לה בשערה..." והגמרא מקשה - והרי היא תבוא לידי סחיטה, ומתרצת - "אין סחיטה בשערה", ומשמע שיש איסור לסחוט שמן מבגד.

Ø מסכת שבת קמג. - "ספוג אם יש לו עור בית אחיזה מקנחין בו ואם לאו אין מקנחין בו" רבנו תם מבאר שטעם האיסור הוא, החשש, שמא יבא לידי סחיטת שמן הנבלע בו, ומשמע ששייך איסור סחיטה בשמן³.

³ יש לציין שהמאירי ועוד ראשונים מבארים שהכוונה לספוג הספוג במים.

רבנו תם מתרץ את הקושיא מהמקורות הנ"ל כך: בשאר משקים לא גוזרים שמוא יסחוט מחשש ל'מלבן'. בשני המקורות הנ"ל, החשש אינו משום 'מלבן', אלא מחשש שמוא יבא לידי סחיטה האסורה משום 'מפרק', כמו בסחיטת זיתים וענבים, שהרי הם צריכים את השמן היוצא בסחיטה. ומוסיף רבנו תם, שבמקרה שלנו של הידוק הבגד בהיקף ברז החבית אי אפשר לומר שהאיסור הוא משום 'מפרק' אפילו שזה 'פסיק רישיה' שיצא המשקה בסחיטה, מפני שהמשקה הנסחט הולך לאיבוד ולא נוח לו ביציאת המשקה, וב'פסיק רישיה דלא ניהא ליה' מתיר רבי שמעון.

"...והבא אומר ר"ת דליכא למימר דאסור משום מפרק כיון שהנסחט הולך לאיבוד אף על גב דהוי פסיק רישיה וכן פירש בערוך דכל פסיק רישיה דלא ניהא ליה שרי ועיקר ראייתו מפרק כל התדיר (זבחים דף צא: ושם) אליבא דר"ש מזלפין יין על גבי האישים אף על גב דפסיק רישיה הוא דודאי מכבה הוא כיון דלא ניהא ליה בהאי כיבוי שרי..."

גם מדברי התוספות במסכת שבת עג: ביחס לדברי רב כהנא: "זומר וצריך לעצים - חייב שתים, אחת משום קוצר ואחת משום נוטע..." - למדים שסחיטה בה המשקה הולך לאיבוד, אינה דרך דישה ואין בה איסור 'מפרק' כלל.

"...ונראה דאפילו לרבי יהודה דמחייב מלאכה שאינה צריכה לגופה **בעינן צריך לעצים דלא מיקרי בעצים קוצר, אלא בענין זה...** וכדאמר רבי יוחנן לקמן בפרק חבית (דף קמה) **אחד כבשים ואחד שלקות שסחטן לגופן מותר** למימיהן חייב חטאת **ואמאי שרי לגופן ליהוי כמלאכה שאינה צריכה לגופה, אלא טעמא לפי שאין דרך דישה בכך**".

יוצא שלשיטת רבנו תם בסחיטת הבגד שבהיקף ברז החבית אין איסור משום 'מלבן', כמו כן לדעתו בסחיטה בה המשקים הולכים לאיבוד אין איסור כלל משום 'מפרק'⁴, אם כן מדוע אסור להדק את הבגד שבברז בשבת? יש לומר שדעת רבנו תם היא כדעת הר"ן שהובאה ב'בית יוסף' (הובאה לעיל): מדובר במצב בו יש כלי בתחתית החבית הקולט את היין והיין לא הולך לאיבוד, ולכן אסור להדק את הבגד שבפתח הכרו.

תירוצו של ר"י לקושיית רבנו תם

בהמשך התוספות שם מובאים שני תירוצים אפשריים של ר"י לקושיית רבנו תם. תירוץ א': בסחיטת יין מבגד יש משום כיבוס ולכן הסחיטה אסורה בשבת משום מלבן ("...כָּבֵס בַּיּוֹם לְבָשׁוֹ" - בראשית פרק מט' - יא):

"...ונראה לר"י דלא קשה מידי דאיכא למימר דאסור לסחוט בשאר משקה משום ליבון כמו במים ומכל מקום לא חיישינן בהו שמוא יסחוט כיון שהטעם והריח נשארים בבגדים ומעט היה נהנה בסחיטתו..."

תירוץ ב': הסחיטה אסורה משום 'מפרק', ובפסיק רישיה דלא ניהא ליה, יש איסור מדרבנן אפילו לדעת רבי שמעון.

"...ומצינן למימר נמי דאסור משום מפרק ואף על גב דהוי פסיק רישיה דלא ניהא ליה אסור לכתחילה לרבי שמעון כמו במלאכה שאינה צריכה לגופה..."

אפשר לסכם את סיבת האיסור להדק את הבגד בהיקף ברז החבית כך: לדעת רבנו תם איסור סחיטה משום מלבן שייך רק במים, האיסור בחבית של יין הוא משום 'מפרק' תולדה של דש והאיסור הוא רק כנהנה מהמשקה היוצא. לדעת ר"י, אפשרות א': איסור הסחיטה היא משום מלבן ומלבן שייך גם ביין. אפשרות ב' איסור הסחיטה הוא משום 'מפרק' תולדה של דש, ובמצב של פסיק רישיה לדעת רבי שמעון יש איסור מדרבנן גם כשהמשקה הולך לאיבוד.

⁴ כך כתב בספר 'אגלי טל' מלאכת דש סעיף מא' ס"ק צא', שם הדגיש פרט חשוב, שמדובר בבגד שעשוי מגידולי קרקע כגון פשתן, או צמר גפן, ואפילו שהיין הוא גידול קרקע, הקובע הוא כמה הוא ספוג.

הסבר זה לביאור דעת רבנו תם ודעת ר"י בנושא זה, מובא ב' ביאור הלכה' בסימן שכ' ד"ה – "יש מי שמתיר".

"ביאור הענין בקצרה כי ידוע **דעת ר"ת וסייעתו** דיש שני עניני סחיטה היינו **סחיטה ממים איסורו משום ליבון** **ולא משום דש** כי המים הולכים לאיבוד ולא דמי לדש **ובשאר משקין הוא ההיפוך משום ליבון אין בם דאין מלבנים בם אלא איסורא הוא משום דש דומיא דסוחט זיתים וענבים אך דווקא כשצריך למשקין הנסחט דומיא **דדישה** וע"כ הכא בענין זה דהחבית הוא של יין איסורו הוא רק משום דש וממילא כשהמשקה הנסחט הולך לאיבוד אין זה בכלל דישה. וזה הוא דעת הרבה מהראשונים (הרשב"א, ריב"ש הרב המגיד) **אך דעת הר"י** **ועוד כמה בסייעתו דמ"מ אסור מדרבנן**..."**

דעת הרמב"ם

בשתי מקומות בהלכות שבת, בפרק ט' הלכה יא' ובפרק כב' הלכה טו' שלחלן, בהם התייחס הרמב"ם לסחיטת בגדים ממים הספוגים בהם, כתב שהאיסור הוא משום כיבוס שהוא תולדת מלבן ולא משום מפרק שהוא תולדת דש.

"המכבס בגדים הרי הוא תולדת מלבן וחייב, והסוחט את הבגד עד שיוציא המים שבו הרי זה מכבס וחייב, שהסחיטה מצרכי כיבוס היא כמו שההגסה מצרכי הבישול..."

"המכבס חייב משום מלבן, והסוחט כסות חייב מפני שהוא מכבס, לפיכך אסור לדחוק מטלית או מוך וכיוצא בהן בפי האשישה וכיוצא בה כדי לסתמה שמוא יבא לידי סחיטה..."

נראה לומר שהסיבה לכך שהרמב"ם אסר לסחוט בשבת בגד ממים הספוגים בו משום מכבס ולא משום 'מפרק' היא, מפני שאין איסור סחיטת משקים משום מפרק אלא כשצריך את המשקה הנסחט, ובסחיטת בגד מהמים הספוגים בו, המים היוצאים בסחיטה הולכים לאיבוד, וכך כתב ה' מגיד משנה'.

"...בהרבה מקומות דלמא אתי לידי סחיטה ופירשו קצת המפרשים ז"ל שהסחיטה בכגד יש בה שני פנים האחד כשהיא ממים שבכגד, בסחיטה זו מתלבן וזו היא תולדת המלבן והשני כשהיא משאר משקין כגון יין ושמן שאין הבגד מתלבן בהן ואסורה מפני תולדת הדש לפי שהוא מפרק ומוציא המשקין המובלעין וזו אינה אסורה אלא כשהמשקין היוצאין אינן הולכין לאבוד. ולזה נראה שנוטה דעת הרשב"א ז"ל..."

מהר"י קאפח בפירושו לרמב"ם בהלכות שבת פרק ט' הלכה יא' מדגיש שבסחיטת בגד ממשקה אחר חוץ ממים בשבת אין איסור משום מכבס, מפני שבסחיטה זו הבגד מתלכלך ולא מתכבס, ובסחיטת פירות מהמשקה הבלוע בהם אסורה משום 'מפרק' שהוא תולדה של מלאכת דש.

"...והנ"ל דדעת רבנו ברורה פשוטה שאין סחיטה אלא במים כיוון שהיא תולדת כיבוס, אבל שאר משקים אינו כן שאינן מכבסים אלא מטנפים ומה שכתב בפרק כב' הלכה טו' שאסור לדחוק מטלית או מוך בפי אשישה, מדובר באשישה המלאה מים, כי פתיחת ההלכה המכבס חייב משום מלבן...כתב האור שמח הלכות שבת פרק ט הלכה יא': מה נעמו דברי רבינו שחילק דין הסחיטה לשני אבות, לעיל פרק ח' הלכה י' דין סחיטת פירות שהוא מדין מפרק, תולדה לאב דדישה, וסחיטת בגדים שהוא מדין כבוס, תולדה לאב דמלבן..."

יש להדגיש שהאיסור בשבת לסחוט שאר משקין כגון יין ושמן מכבד משום 'מפרק' שהוא תולדת דש אינה אסורה מהתורה אלא מדרבנן, משום שהאיסור מהתורה הוא רק במפרק משקה ממקום גידולו, כגון סחיטה ממשקה שגדל ובלוע בענבים לצורך עשיית יין, או סחיטת המשקה שגדל ובלוע בזיתים לצורך עשיית שמן.

פסיקה להלכה בשו"ע ובאחרונים

מפסיקת מרן בשו"ע אורח חיים בסימן שכ' סעיף יח' שלהלן בעניין הידוק הבגד שסביב הברז בחבית של יין עולה, כי מרן סובר שאין איסור בשבת לסחוט שאר משקים חוץ ממים מבגד משום מכבס, אלא משום 'מפרק', שהרי מרן פוסק שאסור להדק את הבגד הפוקק את החבית בשבת, אפילו אם הברז נמצא בדופן החבית, שלא כדעת 'הערוך' ואם האיסור היה משום מכבס, אין נפקא מינא אם הברז נמצא בדופן החבית או מעליה. כמו כן ממה שמרן כותב דרך ללמד זכות על רבים המקילים ונוהגים היתר בזה – "טוב להנהיגם שלא יהא כלי תחת החבית בשעה שפוקקים הנקב..." הדבר מועיל רק משום שאז המשקים הולכים לאיבוד, אבל אם האיסור היה משום מכבס, לא מועיל שלא יניחו כלי מתחת:

"חבית שפוקק בפקק של פשתן לסתום נקב שבדפנה שמוציאין בו היין, יש מי שמתיר אעפ"י שאי אפשר שלא יסחוט, והוא שלא יהא תחתיו כלי, דכיון שאינו נהנה בסחיטה זו, הוי פסיק רישא...דלא ניהא ליה, ומותר. וחלקו עליו, ואמרו דאף על גב דלא ניהא ליה, כיון דפסיק רישא הוא, אסור. והעולם נוהגים היתר בדבר, ויש ללמד עליהם זכות, דכיון שהברז ארוכה חוץ לנעורת ואין יד מגעת לנעורת, מותר מידי דהוי אספוג...שיש לו בית אחיזה, ולפי שאין מענה זו חזקה, ויש לגמגם בה, טוב להנהיגם שלא יהא כלי תחת החבית בשעה שפוקקים הנקב..."

'משנה ברורה'

כך עולה מדברי ה'משנה ברורה' בסימן שכ' ס"ק נ' עד נה' המבאר את פסיקת מרן בשו"ע כך: ע"י סתימת הברז בנקב או הסרתו, נסחט משקה הבלוע בנעורת הפשתן. אם אין כלי מתחת החבית, היין הנסחט הולך לאיבוד שהרי הנקב נמצא בדופן החבית, ואין בזה איסור מהתורה משום 'מפרק'. אבל אם היה כלי תחת החבית שהמשקה נוטף אליו, או שהנקב בגג החבית, בהידוק הבגד יש איסור תורה, מפני שהיין הנסחט יורד לתוך החבית ולא הולך לאיבוד.

"דממילא היין הנסחט הולך לאיבוד כיון שהנקב בדופן החבית בצידה. אבל אם היה תחתיו כלי שנוטף בה טיפת הנטיפה וכן אם היה הפקיקה בסתימת הנקב שלמעלה שהיין הנסחט יורד לתוך החבית בכל זה הוא איסור דאורייתא⁵ להדק או להסיר הפקיקה גם לשיטה זה"

לכן ראוי להנהיג את המקילים בזה, שלא להניח כלי תחת החבית, כך שהמשקה הנסחט ילך לאיבוד, ולסמוך על דעה הראשונה שכתב כאן מרן ולהסתייע בהיתר שהברז ארוכה ולא מגיעים לנעורת הפשתן, ויהיה - 'תרתי לטיבותא'.

"...דשאני בית אחיזה של ספוג דמהני דאין שם אלא קינוח בעלמא מה שאין כן כאן שמהדקין הברז בחוזק תוך הנקב יש שם ודאי סחיטה על כן ראוי לנהוג שלא יניח כלי תחתיו וילך הנסחט לאיבוד ויסמוך על דעה הראשונה דהבא. ומכל מקום צריך שיהיה גם כן ברזא ארוכה שיהיה תרתי לטיבותא..."

וכן מוסיף ה'משנה ברורה' ומדגיש שבסעיף זה מתייחס מרן לחבית של יין, או של שאר משקים, חוץ ממים, מפני שלדעת כמה ראשונים, אין בסחיטתם משום מלבן ואיסור הסחיטה הוא משום 'מפרק' כמו סוחט זיתים וענבים, ולכן התנאי, כדי שיהיה אסור מהתורה לדעת כולם הוא שיהיה צריך למשקים היוצאים, ורק מדרבנן לדעה האחרונה אסור. אבל בחבית של מים איסור הסחיטה הוא משום 'מלבן' שבזמן שלוחץ את הבגד הפוקק את הברז, יוצאים ממנו המים הספוגים בו וזו תולדה של 'מלבן' והדבר אסור בכל מצב, אפילו אם המים הולכים לאיבוד.

⁵ יש לציין שלדעת פוסקים ראשונים רבים כגון רש"י בשבת קמח. ופסקי הרי"ד בשבת קמג', אין בזה איסור מהתורה, מפני שהאיסור מהתורה לסחוט משקה משום מפרק הוא רק למשקה הנסחט ממקום גידולו כמו מיץ מפירות.

מרן בשו"ע בסעיף יח' הנ"ל התייחס בפסיקתו לסחיטת יין או שאר משקים מבגד, ובסעיפים טו' עד יז' המובאים להלן התייחס מרן בפסיקתו לסחיטת מים מבגד. מתוכן פסיקתו בסעיפים אלו וביאור ה'משנה ברורה' עולה שסחיטת מים מבגד אסורה משום מכבס. כך פסק מרן להלכה בשולחן ערוך סימן שכ' בדין סחיטת בגד ממים בשבת בסעיף טו':

"אסור לפרוס סודר על פי החבית וליתן על גבי הכלי שדולים בו, שמא יבא לידי סחיטה, אבל בגד העשוי לפרוס עליו, מותר שאינו חושש עליו לסחוט".

מבאר ה'משנה ברורה' בס"ק מב' שמדובר בחשש שמא יבא לידי סחיטת הסודר מהמים שנבלעו בו מהכלי, והחשש הוא משום מלאכת מלבן.

"...שיסחוט הסודר מן המים שנבלעו בו ע"י הכלי וסחוט בגד חייב משום מלבן ומיירי שהיתה או החבית ריקנית דאי לאו הכי פריסת סודר בעצמה אסור משום חשש סחיטה אפילו אם לא יניה כלי לח על גבה".

ובס"ק מג' כתב ה'משנה ברורה' שסיבת ההיתר לפרוס בגד העשוי לכך ולתת אותו על גבי הכלי שדולים בו היא, מפני שעל בגד כזה אינו מקפיד אם הוא ספוג במים ולכן אין חשש שיבא לידי סחיטה.

"...שהרי לכך עשוי ואינו מקפיד עליו אם הוא שרוי במים ומיירי בענין דאין בו משום חשש אוחל..."

בשולחן ערוך סימן שכ' סעיף טז' בנושא הידוק בגדים רכים שנתונים בפי פך המכיל משקה פסק מרן: "אסור להדק מוכין בפי פך שיש משקין, משום סחיטה". ומבאר זאת ה'משנה ברורה' בס"ק מד' בשני אופנים:

Ø מדובר בחשש סחיטת המוכין מן המים שנבלעו בהם, והחשש הוא משום מלבן. אפילו שמדובר בבגד העשוי לכך, היות ומדובר בבגד רך כמו צמר גפן וכדומה, כשהוא בפי הפך בנקל יבוא לסחיטה שהיא תולדת 'מלבן'.

Ø גם לסוכרים שבשאר משקין חוץ ממים אין בו משום מלבן, אסור משום מפרק, מפני שהמשקה הבלוע בו נופל לתוך הפך ואף שאינו מתכוין לזה, הרי זה פסיק רישיה.

מרן פסק להלכה בשולחן ערוך בסימן שכ' סעיף יז' בנושא קינוח חפצים, כגון שולחן וכדומה על ידי ספוג: "ספוג, אין מקנהין בו אלא אם כן יש בו בית אחיזה, גזירה שמא יסחוט".

מבאר ה'משנה ברורה' בס"ק מז' שאם אין לספוג בית אחיזה בוודאי יסחוט ממנו מים. לגבי סיבת ההיתר בספוג שיש לו בית אחיזה מבאר ה'משנה ברורה' שלדעת הרמב"ם בית האחיזה מאפשר לקנח עם הספוג מבלי שיצאו מים, ולדעת הראב"ד בית האחיזה הופך את הספוג למעין צלוחית שמרוקנים ממנה מים.

סיכום

האיסור לסחוט משקים בשבת נובע משני טעמים. א. משום מכבס - תולדת מלבן. ב. משום 'מפרק' - תולדת דש.

Ø האיסור לסחוט בגד משום מכבס שהוא תולדת מלבן הוא רק במים ולא בשאר משקים, משום שבסחיטת שאר משקים הבגד מתלכלך ולא מתכבס, האיסור הוא אפילו שהמשקים הולכים לאיבוד.

Ø האיסור מהתורה לסחוט משקה בלוע, משום דש הוא רק בגידולי קרקע. אומנם איסור משום 'מפרק' שהוא תולדת דש ישנו גם בדברים שאינם גידולי קרקע, אולם לדעת ראשונים רבים, האיסור מהתורה מתייחס רק לסחיטת משקה ממקום גידולו. ומדברנן אסור לסחוט בגד ממשקה הבלוע בו, אפילו אם אינו מקום גידולו, כמו כן האיסור משום 'מפרק' הוא רק כשהוא צריך את המשקה הנסחט והמשקה לא הולך לאיבוד.

הדחת כלים בשבת בעזרת ספוג

המקור בתלמוד

כאשר מדיחים כלים בעזרת ספוג, נסחטים ממנו מים המעורבים בחומרי ניקוי. המקור בתלמוד העוסק בעניין סחיטת ספוג בשבת הוא בתלמוד הבבלי במסכת שבת דף קמג.

"...ספוג, אם יש לו עור בית אחיזה - מקנחין בו, ואם לאו - אין מקנחין בו. וחכמים אומרים: בין כך ובין כך ניטל בשבת, ואינו מקבל טומאה".

מפרש רש"י: עור בית אחיזה - בית אחיזה של עור שיאחזנו בו. אין מקנחין בו - שכשאוחזו נסחט בין אצבעותיו. מפירוש רש"י עולה שאסור לקנח בשבת בספוג שאין לו 'בית אחיזה' - ידית שאוחזים בה כשמקנחים בספוג - משום שבהכרח באחיזתו לצורך קינוח, המים הספוגים בו יסחטו ע"י האצבעות. אם יש לו 'בית אחיזה' מותר לקנח בו, מפני שע"י אחזקתו ב'בית האחיזה' קטן הסיכוי לסחיטת המים הבלועים בו, ואין זה 'פסיק רישיה' שיסחטו. בסיבת ההיתר לקנח בספוג שיש 'בית אחיזה' נחלקו גם הרמב"ם והראב"ד כמוכא להלן וכן מעמיד ה'מוגיד משנה' את מחלוקתם.

הרמב"ם

מפסיקת הרמב"ם בהלכות שבת פרק כב' הלכה טו' שלהלן, עולה שסיבת ההיתר לקנח בספוג שיש לו 'בית אחיזה' היא, כהסברו של רש"י שע"י בית האחיזה מקטינים את הסיכוי לסחיטת המים הבלועים בו.

"...ואין מקנחין בספוג אלא אם כן יש לו בית אחיזה שלא יסחטו..."

הראב"ד

לעומת זאת הראב"ד בהשגותיו לרמב"ם כותב שסיבת ההיתר היא מפני שכאשר יש לספוג 'בית אחיזה', 'בית האחיזה' שהוא מעין ידית המחוברת לספוג הופכת את הספוג למעין צלוחית מלאה מים שמרוקנים ממנה את המים:

"...וקשיא לי כי יש לו בית אחיזה מאי הוי, אי אפשר לקנוח בלא סחיטה, ואני אומר כיון שיש לו בית אחיזה הוה ליה בצלוחית מלאה מים שמריק ממנה מים אבל כשאין לו בית אחיזה הוה ליה כבגד ואסור לסחטו".

פסיקה להלכה בשו"ע ובאחרונים

מרן בשולחן ערוך הלכות שבת סימן שכ' סעיף יז' שלהלן פסק, שמותר לקנח בספוג שיש לו 'בית אחיזה', אך לא ביאר את סיבת ההיתר.⁶ "ספוג, אין מקנחין בו אלא אם כן יש בו בית אחיזה, גזירה שמא יסחטו. אולם מלשון פסיקתו בהלכות שבת בסימן שלה' סעיף א' שלהלן, עולה שלדעתו סיבת ההיתר בספוג עם 'בית אחיזה' היא כמו רש"י והרמב"ם, שהרי כתב שם, שבספוג שיש לו בית אחיזה אין חשש משום סחיטה.

"חבית שנשברה, מצילין ממנה מזון שלש סעודות אפילו בכלים הרבה...ובלבד שלא יספוג, דהיינו שלא ישים הספוג במקום היין לחזור ולהטיפו, גזירה שמא יסחטו. ואפילו אם יש לו בית אחיזה, דליכא חשש סחיטה, אסור, שלא יעשה כדרך שהוא עושה בחול..."

להלן התייחסות הפוסקים האחרונים בעניין השימוש בשבת ב'ספוג' עם ידית (בית אחיזה) לצורך הדחת כלים.

⁶ אומנם מהגהת הגר"א שהובאה ב'משנה ברורה' בס"ק מה' מבואר שדעת מרן כדעת רש"י והרמב"ם.

שו"ת 'מנחת יצחק'

בשו"ת 'מנחת יצחק' חלק ג' סימן מט' התייחס בקצרה לעניין השימוש בספוג של מתכת או ניילון להדחת כלים בשבת. מסקנתו היא שאין בזה איסור מהתורה, אך יש בזה איסור מדרבנן. בתשובתו לא התייחס להבדל ההלכתי לעניין זה, בין ספוג רגיל לבין ספוג שיש לו בית אחיזה. אולם שם בסימן נ' דן בשאלה האם מותר להשתמש במברשת עם סיבי ניילון לציחצוח שיניים ולהדחת כלים בשבת, ופסק שידיית המברשת נחשבת כ'בית אחיזה', שמרן התיר את השימוש בה בסימן שכ' סעיף יז', הן לפי ביאורם של רש"י והרמב"ם, והן לפי ביאורו של הראב"ד בטעם ההיתר לקנח בספוג שיש לו 'בית אחיזה' בשבת. מדבריו שם עולה שאפשר להקל בדבר שלא שייך בו סחיטה, כמו שערות מניילון שאינן בולעות, אבל אין להקל בספוג או בחומרים אחרים אשר סופגים ובלועים את המים לתוכם.

'מנוחת אהבה'

בספר 'מנוחת אהבה' חלק ב' פרק ו' סעיף כו' פסק שמותר בשבת לקנח בספוג שיש לו בית אחיזה, אפילו בחוץ, ואפילו שהמים נסחטים מהספוג בשעה שהוא מקנח בו, זאת בתנאי שבזמן שמקנחים בו את השולחן או מדיחים בו את הכלים, אוחזים ב'בית האחיזה' ולא בגוף הספוג. וזו לשונו:

"אסור לקנח בשבת מים או משקים שנפלו על גבי שולחן בספוג שאין לו 'בית אחיזה' לאחוז בו, משום שכשאוחז בספוג, הרי הוא נסחט בין אצבעותיו, ואם יש לספוג 'בית אחיזה', מותר לקנח בו, אפילו בחוץ, אעפ"י שנסחט בשעת הקיננה, בתנאי שיאחזנו בבית אחיזתו. והוא הדין שמותר לקנח בשבת כוסות וקערות שרוצה להשתמש בהם בשבת, בספוג שלנו העשוי מחומרים מלאכותיים ויש לו 'בית אחיזה' אף על פי שבשעה שמקנח בו נסחטים ממנו מי הסבון הבלועים בו".

בהערה שם מובאר שהטעם לזה הוא, מפני שאומנם מפסיקת מרן בשו"ע עולה שמרן קיבל את טעמו של הרמב"ם להיתר הקיננה על ידי ספוג שיש לו 'בית אחיזה', והוא, שכאשר יש לספוג 'בית אחיזה' המשקים הבלועים בו אינם נסחטים כשמקנחים בו, ולא קיבל את סברת הראב"ד להיתר הקיננה בספוג שיש לו 'בית אחיזה' והיא שע"י 'בית האחיזה' הספוג הוא כצלוחית מלאה מים שמרוקן ממנה מים, ואם יש לומר שהתנאי להיתר הוא, דווקא אם כאשר אוחז ב'בית האחיזה' ישתדל לא לקנח בחוץ, כדי שלא יסחט.

אולם מפסיקת מרן בסימן שכ' סעיף יח' לגבי הידוק הבגד שבהיקף ברוז החבית שבהידוק מוציא את היין הספוג בבגד, נראה שאעפ"י שאינו מקבל את סברת הראב"ד הנ"ל, במקום בו המשקה הנסחט הולך לאיבוד מתיר מרן עפ"י סברת הראב"ד אפילו להדק את הבגד, זאת בצירוף דעת בעל 'הערוך' המתיר ב'פסיק רישיה דלא ניהא ליה'.

אם כן גם כנודן שלנו לגבי ספוג שיש לו 'בית אחיזה' יש להתיר לקנח בו, אפילו בחוץ, אעפ"י שהמשקה שנבלע בו נסחט ממנו, הואיל וזה בגדר 'פסיק רישיה דלא ניהא ליה', שהרי לא נוח לו ביציאה המשקה מהספוג. ואפילו במוצב בו המקנח בספוג מעוניין ביציאת המשקה, כגון בהדחת כלים בספוג עם 'בית אחיזה' שאז נוח לו ביציאת המשקה עם הסבון לניקוי הכלים, מותר, מהטעם שהספוג בימינו אינו עשוי מגידולי קרקע, אלא מחומרים סינטטיים, ולכן איסור סחיטתו הוא מדרבנן, והיות והמשקה יוצא בדרך קיננה ולא בדרך סחיטה, הרי זו סחיטה בשינוי המותרת.

סיכום

הספוג בימינו שעשוי מחומרים סינטטיים, אם יש לו 'בית אחיזה' ובעת הקיננה בו, אוחזים אותו ב'בית האחיזה' מותר לקנח בו בשבת מים משולחן או כלים כגון כוסות וקערות הנצרכים לשבת, אעפ"י שבשעה שמקנחים בו נסחטים ממנו מי הסבון הבלועים בו. לכתחילה ראוי לא לקנח בו בחוץ, כדי שלא בהכרח יסחט המשקה הבלוע בו, אך המיקל בזה יש לו על מי לסמוך.

איסור סחיטת שיער בשבת

ישנם מצבים רבים בהם צריך ליבש את השיער הרטוב ממים בשבת, לדוגמא: אשה שטבלה טבילת מצווה בליל שבת, או אדם בעל זקן שרחץ את פניו והרטיב את שערות זקנו ועוד. יש לברר האם מותר לסחוט את השיער בשבת לפני שמנגבים אותו בעזרת מגבת.

במסגרת העיון לעיל בדין סחיטת בגדים מהמשקה הבלוע בהם בשבת, ראינו שיש שני נימוקים אפשריים לאיסור סחיטה בבגד: א. איסור משום מלאכת 'מלבן', שהרי סחיטת בגד היא חלק מתהליך הכיבוס. ב. איסור משום 'מפרק', שהרי בסחיטת הבגד מוצאים את המשקה הבלוע בו. לנימוקים אלו השלכה ישירה לגבי התשובה לשאלה: האם יש איסור לסחוט את השיער בשבת, ואם כן, מה מקור האיסור האם מהתורה או מדרבנן.

המקור בתלמוד

המקור בתלמוד לעיון בנושא סחיטת שיער בשבת הוא במסכת שבת קכח: העוסק בחבאת שמן לצורך יולדת בשבת:

"ת"ר: אם היתה צריכה לשמן - חבירתה מביאה לה שמן ביד, ואם אינו ספק ביד - מביאה בשערה... אם היתה צריכה לשמן וכו'. תיפוק ליה משום סחיטה! - רבה ורב יוסף דאמרי תרוייהו: אין סחיטה בשיער..."

מפרש רש"י: אין סחיטה בשיער - שהוא קשה, ואין בולע.

מפירוש רש"י שכתב: "אין סחיטה בשיער - שהוא קשה, ואין בולע". משמע שלדעתו אין איסור סחיטה בשיער כלל ואפילו לא מדרבנן. וכן כתב בשו"ת 'אבני נזר' שו"ת אורח חיים סימן קנז, וזו תמצית לשונו:

"...והנראה לי בדעת הרמב"ם דהנה צריך להבין בהא דכתב הרב המגיד בפרק ט' מהלכות שבת הלכה יא' בהא דאין סחיטה בשער אבל איסורא מיהו איכא עד כאן לשונו. כיון דפרש"י דאינו בולע ואין כאן סחיטה כלל. איך שייך לאסור כלל..."

רמב"ם

מלשון הרמב"ם בהלכות שבת פרק ט' הלכה יא', שכתב: "...ואין סחיטה בשער" היה מקום להבין שמותר לסחוט שיער בשבת. אולם ממה שכתב בהמשך "...והוא הדין לעור שאין חייבין על סחיטתו". ניתן לדייק שעל סחיטת שיער אין חיוב מהתורה, אבל יש איסור מדרבנן. וכן כתב ה' מגיד משנה' בהלכות שבת פרק ט' ד"ה "ואין סחיטה בשיער":

"ואין סחיטה בשער וכו'. פרק מפנין (שבת קכ"ח) רבה ורב יוסף דאמרי תרוייהו אין סחיטה בשער ע"כ, ומיהו איסורא איכא".

שו"ת 'אבני נזר'

וכן ביאר בדברי הרמב"ם בשו"ת 'אבני נזר' בחלק או"ח סימן קנז, והוסיף שהסיבה שאין בזה איסור תורה היא, שבסחיטה לא מתייפה מראה השיער, ויש בזה איסור מדרבנן, מפני שהשיער בולע את המשקה ובסחיטתו פולט את הבלוע בו. זו תמצית לשונו:

"...על כן נראה דהרמב"ם אינו מפרש כרש"י אין סחיטה בשיער דאינו בולע ואינו סוחט כלל. אלא דהוי סחיטה ואף על פי כן אין חייבין עליה... וזה טעם אין סחיטה בשיער, דאף שבולע. מכל מקום לא נפסד מראה השיער, וכן בעור. ומכל מקום כיון שבולע ובסחיטתו מפליט הבלוע כיבוס הוא ואסור מדרבנן"

'בית יוסף'

ב' בית יוסף' יורה דעה סימן קצט', בדין טבילת מצווה לאשה בליל שבת, הביא את דעת ה' כל בו' והראב"ד שאשה לא תטבול טבילת מצווה בליל שבת, אלא תדחה את הטבילה למוצאי שבת מחשש שמא תבוא לידי סחיטת שיערה. יוצא שלדעתם איסור סחיטת שיער בשבת הוא מהתורה. ה' בית יוסף' דחה את דבריהם וכתב שמותר לאשה לטבול טבילת מצווה בליל שבת. יוצא מדבריו שלדעתו איסור סחיטת שיער ממילא בשבת מותרת, או אסורה מדרבנן.

"כתב הכל בו (סי' פו דף נד ע"ד) אני תמה היאך אשה יכולה לטבול בליל שבת ויום טוב והיאך תנצל מסחיטת שיער ולכך אני אומר שראויה הטבילה לידחות עד מוצאי שבת ויום טוב ע"כ ואף על פי שהן דברי הראב"ד בספר 'בעלי הנפש' (שער הטבילה עמ' צח) אין לדחות דברי כל הני רבוותא דשרו לטבול ביום טוב ושבת ועוד דהכי משמע בהדיא בריש פרק במה אשה יוצאה (שבת נז.) וחששא דסחיטת שיער אינה כלום שהרי פסק הרמב"ם בפרק ט' מהלכות שבת (ה"א) שאין סחיטה בשער..."

וממה שכתב ה' בית יוסף' באורח חיים סימן של' בדברי הרמב"ם, ניתן ללמוד שלדעתו סחיטת שיער בשבת אסורה מדרבנן, כדעת הרמב"ם, וזו תמצית מלשוננו: "ופסק הרמב"ם בפרק ט' (הלכה י"א) דאין סחיטה בשער ונראה שהוא ז"ל...דאף על גב דאין סחיטה בשער איסורא מיהא איכא..."

סיכום

- Ø לדעת רש"י⁷ - שיער לא בולע ולכן אין בו איסור סחיטה בשבת כלל, אפילו לא מדרבנן.
- Ø לדעת הרמב"ם - בסחיטת שיער בשבת אין איסור מהתורה, אך יש בזה איסור מדרבנן.
- Ø לדעת הראב"ד ולדעת ה' כל בו' - בסחיטת שיער בשבת יש איסור מהתורה.

פסיקה להלכה בשו"ע ובאחרונים

מזן לא התייחס באופן ישיר בהלכות שבת לדין סחיטת שיער בשבת, אולם מלשון פסיקת מרן בשולחן ערוך יורה דעה הלכות נדה סימן קצט' סעיף ה' וסעיף ו' עולה שמותר לאשה לטבול טבילת מצווה בליל שבת, אם כן אפשר לומר שלדעת מרן, איסור סחיטת שיער בשבת הוא מדרבנן ובמקום טבילה של מצווה לא גזרו חכמים⁸. בסעיף ה' כתב - "נזמנה לה טבילה בליל שבת, תחוף ביום". ובסעיף ו' - "...וכן אם חלו ב' ימים טובים ביום חמישי ושני, וכל ליל טבילתה בליל שבת, תחוף ביום רביעי בשבת ותקשור שערתיה כדי שלא יתבלבלו..."

ב' ביאור הלכה' סימן שב' ד"ה "אסור" מקשה: "והרי כיבוס שייך אף בשק העשוי משער וכדאיתא במשנה זבחים צג: דאחד הבגד ואחד השק טעוין כיבוס" וכדי ליישב זאת מעלה אפשרות לחלק בין שיער תלוש, שאינו מחובר לגוף, שיש בו איסור כיבוס מהתורה, לבין שיער המחובר לגוף שלא שייך בו איסור כיבוס. אולם מוען שזה חילוק דחוק.

לעצם קושייתו נראה לחלק בין שיער שהוא קשה לבין שק העשוי מנוצה של עיזים שהיא רכה יותר. כמו כן ניתן ליישב את קושייתו עפ"י החילוק העולה מדברי התוספות בכתובות ו. שהובא לעיל. שסחיטת בגד בה צריכים את המשקה הנסמך אסורה משום 'מפרק' ואם לא צריכים את המשקה נסמך, אסורה משום מלבן. בסחיטת שיער הספוג בשמן (שהובא בגמרא) האשה צריכה את השמן היוצא, אם כן זו סחיטה משום מפרק ואסורה מדרבנן, ובכל זאת התירו לעשות זאת לצורך יולדת. אבל בסחיטת שיער אחרי רחיצה, היות ואינה צריכה את המים היוצאים מהסחיטה, אם יש בזה איסור האיסור הוא משום מלבן, ואיסור זה לא שייך בשיער ולכן מותר לעשות זאת לכתחילה.

⁷ כך דעת הרשב"א והריטב"א בחידושיהם למסכת שבת קכח.

⁸ כתב בשו"ת ברכה יו"ד קצט' "...אע"ג שאין סחיטה בשער, איסורא מיהא איכא, ואפשר דבמקום טבילה לא גזרו".

גם אם נתייחס לנוצה של עיזים כשיער, אפשר ליישב את קושייתו כך: בשק וכן בכל כלי העשוי בטוויה או אריגה של שיער אומנם שייך בו איסור כיבוס בשבת, אבל לא שייך בו איסור סחיטה מפני שהוא עצמו לא בולע את המים.

שו"ת 'אגרות משה'

בשו"ת 'אגרות משה' חלק א' אורח חיים בסימן קלג' דן בשאלה - האם מותר לאדם לרחוץ את הזקן בשבת. ומסקנתו היא שמותר לאדם לרחוץ את זקנו ואין לגזור בזה משום שמא יסחט, מהסיבות הבאות: אומנם הרמב"ם פסק שאין איסור סחיטה בשיער מהתורה, אבל יש בזה איסור מדרבנן, כמוכח ב'מגיד משנה' וב'בית יוסף' בסימן של'. אולם היות ומדובר באיסור מדרבנן, היות ואינו מתכוין לסחוט, אף שהוא בדרך של 'פסיק רישיה', מותר. כמו כן, מכיוון שפשוט הדבר שאם יש איסור סחיטה בשיער, האיסור הוא משום 'מפרק' שהרי איסור משום 'מלכך' לא שייך בגוף והשיער הוא חלק מהגוף. ומכיוון שהמים הנסחטים הולכים לאבוד, הרי זה פסיק רישיה דלא ניהא ליה שמותר לכולי עלמא באינו מתכוין, כשמקור האיסור הוא מדרבנן.

'שמירת שבת כהלכתה'

בספר 'שמירת שבת כהלכתה' פרק יד' הלכה כב' פסק שאסור לסחוט את השיער בשבת (ומשמע מדבריו שהאיסור מדרבנן), שלא בדרך ניגוב. זו לשונו:

"מותר לנגב את הגוף וגם את השערות, אבל אסור לסחוט את השערות, שלא בדרך ניגוב, ובמקום צער, מותר לחכך בשערות רטובות, ואין לאסור משום סחיטת המים מהם..."

'ילקוט יוסף'

ב'ילקוט יוסף' הלכות שבת חלק ב' עמוד פט' פסק שמותר לאדם לרחוץ את זקנו בשבת, אך עליו להיזהר לא לסחוט את הזקן מהמים שבו, מפני שמדרבנן יש איסור סחיטה בשיער⁹.

"מותר לאדם לרחוץ את זקנו בשבת, אך יזהר שלא יסחט המים שבזקן, שמדרבנן יש סחיטה בשער. וכן השוטה מים ושאר משקים, מותר לקנח השפם בשבת".

'מנוחת אהבה'

בספר 'מנוחת אהבה' חלק ב' פרק יב' הלכה כא' פסק שאומנם מותר לאדם לרחוץ את כל גופו במים צוננים בשבת, ואף לשפשף את הגוף ואת השערות, מפני שאין איסור 'מלכך' בגוף האדם, אך אסור לו לסחוט את השערות, אלא יש לנגבם במגבת גדולה.

סיכום

בגמרא במסכת שבת מובא שמותר לסחוט שמן הספוג בשיער לצורך יולדת. בסיבת ההיתר נחלקו הראשונים: יש אומרים שסחיטת שיער בשבת מותרת, מפני שהשיער קשה ולא בולע. יש אומרים שסחיטת שיער בשבת אסורה מהתורה, או מדרבנן ולצורכי היולדת מותר. מדברי ה'בית יוסף' עולה שסחיטת שיער בשבת ממיה כשהמים הולכים לאיבוד אסורה מדרבנן, אם היא נעשית בדרך סחיטה ומותרת אם אינה נעשית בדרך סחיטה. לכן לדוגמא: שיער של אשה שטבלה טבילת מצווה בליל שבת, או שיער הזקן שנרחץ במים בשבת וכדומה, אסור לסחוט אותו כדי להוציא ממנו את המים, אבל מותר לנגב אותו בעזרת מגבת גדולה, וראוי לעשות זאת בנחת, כדי לא לבא לידי סחיטתו.

⁹ בהערות בסימן שא' סעיף ט', הביא מחלוקת אחרונים, אם טעם האיסור משום 'מלכך' או משום 'מפרק'.

הדחת כלים בעזרת מברשת לניקוי כלים

מברשת המשמשת לניקוי כלים, מורכבת מידית ארוכה, אשר בקצה שלה יש מעין שערות צפופות, העשויות מחומר סינטטי קשה יחסית. תכונם של שערות המברשת, דומה מאוד לתכונת שיער הגוף, וכאשר מרטיבים את המברשת, מחמת קושי החומר הסינטטי עצמו לא סופג מים לתוכו, אבל המים נכלאים בין השערות הצפופות של המברשת, כך שאם לוחצים על שערות המברשת יוצאים ממנה מים.

בפיסקה זו נעסוק בשאלה האם מותר להשתמש במברשות אלו להדחת כלים בשבת, מפני שאין איסור לסחוט את המים הכלואים בין שערות המברשת, או שמא אסור, מפני שמדרבנן אסור לסחוט את המים שבין שערות המברשת, כמו שאסור מדרבנן לסחוט את שיער הגוף.

היות והומרים סינטיים לא היו בתקופת חז"ל, בירור נושא זה יהיה עפ"י הפוסקים האחרונים. להלן התייחסות הפוסקים האחרונים בנושא זה, עפ"י ספרי השו"ת.

שו"ת 'שרידי אש'

בשו"ת 'שרידי אש' חלק ב' סימן כח' עסק בשאלה? האם מותר לצחצח את השיניים בשבת? כחלק משובתו דן בשאלה - האם יש איסור סחיטה של המים הכלואים בין השערות הצפופות של מברשת השיניים. מסקנתו היא שמותר להשתמש במברשת שיניים בשבת ואין בה חשש סחיטה, לא משום 'מלבן' ולא משום מפרק. להלן תמצית דבריו לגבי סחיטת המים שבין שערות המברשת:

- Ø אחת הסיבות לאסור ציחצוח שיניים בשבת, הוא חשש סחיטת השערות שבמברשת.
- Ø מהמעם של חשש סחיטה אין לאסור, שהרי אינו מתכווין כלל לסחוט. ואין לאסור מפני שזה 'פסיק רישיה' מפני שבאיסור דרבנן מותר אף בפסיק רישיה, כמובא ב'מגן אברהם' סימן רנ"ג - מא'.
- Ø בנידון דידן, איסור סחיטה בשיער הוא מדרבנן. כמובא במסכת שבת קכח: אין סחיטה בשיער, ופרש"י: שהוא קשה ואין בולע, ובכל זאת אסור מדרבנן.
- Ø במברשת לא שייך סחיטה משום 'מפרק' מפני שבסחיטה שהמשקה הולך לאיבוד אין איסור משום 'מפרק' ואין בזה איסור משום 'מלבן' בדומה למשמרת שמותר לסנן בה יין או מים ואין חשש לסחיטה מצד 'מלבן' מפני שהיא עשויה לכך, גם המברשת עשויה לכך.
- Ø יש לצרף להיתר מה שהתירו לקנח בספוג שיש לו בית אחיזה, מפני שאז הוא כצלוחית מלאה מים שמפיק ממנה מים, וזה שייך גם במברשת.

שו"ת 'אגרות משה'

בשו"ת 'אגרות משה' חלק א' סימן קיב', עסק בשאלה האם מותר לנקות את השיניים בשבת ויו"ט, ואגב כך בהתייחסותו לנושא סחיטת שערות המברשת, כתב שטוב לא ללחלח את המברשת במים לפני הניקוי מחשש לסחיטה כמו בשיער, ומכאן נלמד שלדעתו יש איסור מדרבנן לסחוט את שערות המברשת, וזו תמצית לשונו:

"ובדבר לנקות שיניים בשבת ויו"ט עם משחת שיניים פשוט שאסור שהוא ממוחק. ובלא משחת שיניים,

במברשת המיוחד לזה, מותר, שהוא כמו רחיצת שאר אבר אחד אבל ישטוף רק בצונן. **ואת המברשת טוב**

שלא ללחלח במים קודם הניקוי מחשש סחיטה בשיער. ואחר הניקוי לא ירחץ את המברשת אף שלא בשפשוף

שאין שם סחיטה משום שאין לו צורך שוב היום ואין לרחוץ בשביל מחר."

שו"ת 'מנחת יצחק'

בשו"ת 'מנחת יצחק' חלק ג' סימן נ' - התייחס בתשובתו לשאלה שנשלחה אליו, ולפי דעתו של השואל יש להתיר להשתמש בשבת במברשת שינים, מכמה סיבות, כמובא להלן.

"אחדשה"ט, ע"ד שאלתו בכלים העשויים מחומר נילון, כמו מברשת שינים, או מברשת לניקיון כלי אוכל, שיש להם בית אחיזה, ואין כאן חשש סחיטה כמבואר (בשו"ע סימן ע"כ סעיף י"ז), וגם אין חשש לשבירת קסמים, המבואר (בסימן של"ז סעיף ב'), כי החומר נילון הוא רך, ואין דרכו להשבר ע"י תשמיש הרגיל, ולא מסתברא לחדש איסורא משום לא פלוג, וגם יש לספק אם שייך בזה, משום עובדא דחול וכמזלזל באיסורי שבת שהביא בביאור הלכה שם, כיון דלכמה אנשים היא צערא דגופא לילך כמה ימים כמו בשבת ויו"ט זה אחר זה בלי ניקוי שינים, וע"כ אם יש להם כלים מיוחדים לשבת, אולי יש להתיר עכ"ל.

מהתייחסותו לסיבות להתיר שכתב השואל עולה, שלדעת ה'מנחת יצחק' שאם יש למברשת בית אחיזה, אין איסור סחיטה משערות המברשת, זאת עפ"י מה שהתיר מרן בסימן שכ' - יו', גם לדעת רש"י והרמב"ם, שאם יש לספוג בית אחיזה, אפשר לקנה בו בלי לסחוט. וגם לדעת הראב"ד שסובר שאפילו כשיש בית אחיזה יכולה להיות סחיטה, אפשר להקל בחומר שלא שייך בו סחיטה כמו שעירות מניילון שאינן בולעות. כמו כן הוסיף שכדי להתיר ולא לחשוש לשבירת קסמים, צריך גם שלא יהיה חשש לעקירת שעירות המברשת משורשן.

שו"ת 'יביע אומר'

בשו"ת 'יביע אומר' חלק ד' או"ח סימן ל' דן בהרחבה בשאלה האם יש איסור סחיטה במברשת, להלן תמצית דבריו:

יש לברר את הדין לגבי סחיטה במברשת, שהרי צריכים להרטיב את המברשת במים לפני שנותנים עליה המשתחת שינים. ובעת שמשפשף שיניו הרי המים נסחטים. ואע"פ שאינו מתכוין הו"ל פסיק רישיה.

קיימא לן (שבת קכח): שאין סחיטה בשער, אך לדעת הרמב"ם וסיעתו יש בזה איסור מדרבנן. אולם לדעת הרשב"א בחידושו על מסכת שבת קכח: אין איסור סחיטה בשער אפילו מדרבנן. וכן דעת הריטב"א כפי שעולה מחידושו על מסכת שבת קכח: אומנם לגבי סחיטת שיער בודאי יש לנקוט כדעת האוסרים מדרבנן. אבל בשערות המברשת יש להקל מפני שיש כאן ספק ספיקא לקולא - שמא הלכה כהאומרים שבפסיק רישיה בדרבנן מותר לגמרי, ואם תאמר שהלכה כאוסרים בפסיק רישיה בדרבנן, שמא הלכה כהרשב"א והריטב"א וסיעתם שאין סחיטה בשער אפילו מדרבנן, וכל שכן שבמברשת זו סחיטה כלאחר יד ואין דרך סחיטה בכך.

אומנם בספר 'קצות השלח' חלק ו' סימן קלג', כתב שיש חשש שמא חייב על השרייה במים משום כיבוס, שאעפ"י שבעור לא אומרים שרייתו במים זהו כיבוס, אבל שיער מברשת אולי דינו כבגד ששרייתו זהו כיבוס. אולם יש לדחות זאת ולומר שבמברשת אין איסור משום כיבוס, משום שאת המברשת מכניסים לפה ובודאי שמקפידים על נקיונה, אם כן אין לחוש בה משום כיבוס, כמו שכתב הרמ"א בהגה בסימן שכ' - ט' שבגד שאין עליו לכלוך מותר לתת עליו מים מועטים, אבל לא מים מרובים שמא יסחוט. ויש אוסרים בכל ענין. ומשמע דדעתו כהדעה הראשונה שהובאה בסתם. כן נראה דעת מרן בשו"ע סימן שיט' - טז' שכתב, מים שיש בהם תולעים מותר לשתותן ע"י מפה וכו'. ומבואר ב'בית יוסף' שזה כסברת הטוענים שלא אומרים שריית בגד במים זהו כיבוס אלא דוקא בבגד שיש בו מינוף.

פשוט שבשיער יש להקל יותר, וכל שאין עליו לכלוך מותר לתת עליו מים, ואפילו במים מרובים אין לגזור שמא יסחוט, הואיל ואיסור סחיטה בשיער אינו אלא מדרבנן. וגם יש מתירים לגמרי, וגזירה לגזירה לא גזרינן.

'שמירת שבת כהלכה'

בספר 'שמירת שבת כהלכה' פרק יב' סעיף טו' פסק שבשערות של מברשת יש איסור סחיטה מדרבנן, אולם התיר להשתמש במברשת רטובה אם שערות המברשת לא צפופות ויש מרווח בין השערות באופן שהמים יכולים לצאת גם בלי סחיטה, וזו לשונו:

"מותר להשתמש במברשת יבשה בעלת שערות רכות לניקוי בקבוק, ואם רצונו להשתמש במברשת רטובה, או שנמצאים מים בבקבוק - מוטב להשתמש במברשת שעשויה מחומר סינתטי, שאין שערותיה צפופות זו לזו".

בהערה טו' כתב בשם הרב שלמה זלמן אוירבך זצ"ל, שההיתר במברשת העשויה מחומר סינתטי הוא מפני שכל דבר שאינו בולע ואין נפחו משתנה מחמת המים הנכנסים וגם החללים שבין שערות המברשת ניכרים לעין, הרי זה דומה לצינור דק של גומי שמריק ממנו מים, ואין כל חשש של איסור סחיטה.

'ילקוט יוסף'

ב 'ילקוט יוסף' הלכות שבת חלק ד' עמוד עא', פסק שמותר לצחצה את השיניים בשבת, למי שמניעת הצחצה מצערת אותו, באופן שאין הדבר ברור שעל ידי השפשוף יצא דם מההניכיים. ולעניין איסור סחיטת המים שבשערות המברשת לפני שנותנים עליה משחה, או אחרי השימוש בה כתב שם בהערה ג', זו תמצית לשונו:

"הן אמת דקיימא לן (מסכת שבת קכח:) שאין סחיטה בשער. אולם הרי לדעת הרמב"ם וסיעתו, שעל כל פנים יש בזה איסור מדרבנן. מכל מקום בנידון שלנו יש כאן 'פסק ספיקא' - שמא הלכה כדעת האומרים ש'פסק רישיה' באיסור דרבנן מותר, ואם תמצא לומר שהלכה כדעת החולקים ואוסרים 'פסק רישיה' באיסור דרבנן, שמא הלכה כדעת הרשב"א בחידושו על מסכת שבת קכח: שאין איסור סחיטה בשיער אפילו מדרבנן, וכן דעת הריטב"א כפי שעולה מחידושו על מסכת שבת קכח: ומכל שכן בנידון שלנו, שזו סחיטה הנעשית בלאחר יד ואין דרך סחיטה בכך".

'מנוחת אהבה'

בספר 'מנוחת אהבה' חלק ב' פרק ו' פסק, שמותר להשתמש במברשת עם שערות מחומר סינתטי, שאינן צפופות, כדי לנקות בקבוק של תינוק וכדומה. "...וכן מותר לנקות בקבוק תינוק במברשת ששערותיה עשויות מחומר סינתטי ואינן צפופות זו לזו..." ובהערה שם כתב את הסיבה להיתר, וזו לשונו:

"שהואיל והם עשויים מחומר פלסטי קשה שאינו בולע כלל, לא שייך בהם איסור סחיטה מהתורה. וכמו שכתוב בשבת קכח: - 'אין סחיטה בשיער'. ואעפ"י שלדעת רוב הראשונים יש איסור מדרבנן בסחיטת שיער, היינו דווקא בשערות שעומדים צפופים זה לזה והמוציא את המים שבהם נראה שסוחטן, ומיחלף בסחיטה גמורה, אבל בנידון דנן, שהשערות אינם עומדים צפופים, אלא מופרדים זה מזה הרבה, לא נראה כסוחט".

סיכום

אעפ"י שקיימא לן להלכה שמדרבנן אסור לסחוט מים משיער בשבת, מותר להשתמש בשבת במברשת ששערותיה עשויים מחומר סינתטי, אפילו אם שערותיה צפופות, לצורך הדחה וניקוי כלים כולל בקבוק של תינוק (שהוא צר ועמוק), ויש אומרים שטוב להחמיר ולהשתמש לצורך זה במברשת שאין שערותיה צפופות.

הדחת כלים בעזרת צמר פלדה בשבת

'צמר פלדה' לדעת כל הפוסקים אינו סופג לתוכו משקים, כך שבדאי אין לאסור להדיח בו כלים בשבת משום סחיטה. אולם רוב הפוסקים האחרונים פסקו לאסור את השימוש בו להדחת כלים, משום שהוא 'ממחק' את הכלים, וכמו שפסק בשו"ע בסימן שכג' סעיף ט', שאין לשפשף כלי כסף ב'גרתקן' משום 'ממחק', וכן פסק בשו"ת 'אור לציון' סימן לד' - ב', וכן פסק בספר 'שמירת שבת כהלכתה' פרק יב' סעיף י' ועוד. אולם בספר 'שלמי יהודה' ט' הערה ז' כתב שאין להחמיר ב'צמר פלדה' אלא בכלי כסף, מפני שבשאר כלים אין בו חשש משום 'ממחק'.

הדחת כלים בשבת בעזרת 'ננס'

'ננס' הוא אמצעי שאיתו משפשפים את כלי האוכל בעת הדחתם. ה'ננס' עשוי מסיבי מתכת רכים, או מסיבים סינטטיים קשים, שמופרדים במידה רבה זה מזה. על כן מאפיניו של ה'ננס' היא שגם אם מרטיבים אותו במים, אין הוא סופג את המים ולא מכיל אותם בין הסיבים ולכן אין בו חשש לסחיטה ופשוט להתיר את השימוש בו להדחת כלים בשבת. להלן התייחסות הפוסקים האחרונים בספרי השו"ת וספרי ההלכה להדחת כלים בשבת בעזרת 'ננס'.

שו"ת 'אור לציון'

בשו"ת 'אור לציון' חלק ב' סימן לד' - ב', פסק שמותר להדיח כלים בשבת באמצעות סיבים מחומר סינטטי שאינם ארוגים בצפיפות, ואין חשש משום סחיטה שהרי אינם סופגים מים. עפ"י דבריו יוצא שיהיה מותר להדיח כלים בעזרת 'ננס' העשוי מחומר סינטטי, ויתכן שהיה מתיר גם ב'ננס' העשוי מסיבי מתכת, מפני שמדובר בסיבים רכים בהרבה מהסיבים של 'צמר פלדה'.

שאלה. האם מותר לשטוף כלים על ידי ספוג, או צמר פלדה, או בדבר העשוי מחומרים סינטטיים.

תשובה. בצמר פלדה או בספוג אסור להשתמש בשבת, ובדבר העשוי מחומרים סינטטיים, אם אינו ארוג בצפיפות ולא נספג בו מים, מותר להשתמש בו בשבת.

'שמירת שבת כהלכה'

בספר 'שמירת שבת כהלכתה' פרק יב' הלכה י' פסק שמותר להדיח כלים באמצעי העשוי מחומר סינטטי, אם זיפי המוצר מופרדים זה מזה ואינם צפופים הרבה. ומוזה נלמד שלדעתו מותר להדיח כלים בשבת בעזרת 'ננס', זה לשונו:

"צמר פלדה, אסור להשתמש בו לניקוי כלי המטבח, בין בשבת ובין ביום טוב. לעומת זאת מותר להשתמש לניקוי הכלים במוצרים מחומר סינטטי המיוחדים לכך (לא מוצר ספוגי) אם זיפי המוצר מופרדים זה מזה ואינם צפופים הרבה, ואפילו כשהם רטובים..."

'ילקוט יוסף'

בספר 'ילקוט יוסף' הלכות שבת חלק ד' עמוד כד' פסק שמותר להדיח כלים בשבת בעזרת 'ננס' מפני שהוא עשוי מחומר סינטטי והזיפים מרוחקים זה מזה, כך שאינם סופגים מים לתוכם. אין זה דומה לסחיטה בשיער שאסורה מדרבנן, מפני שבשיער אומנם השיער לא בולע את המשקה, אבל עקב הצפיפות של השערות נבלע בניהם המשקה.

"מותר לשפשף את הכלים בשבת בליפה הנקראת 'ננס' העשויה מחומר סינטטי שאינו בולע כלל, ואינו אוגר בתוכו מים. אך אין להקל להשתמש בספוג בשבת, או בננס שהסיבים שלו צפופים מאד ואוגר בתוכו מים..."

'מנוחת אהבה'

גם בספר 'מנוחת אהבה' חלק ב' פרק ו' סעיף כז' פסק להלכה שמותר להדיח כלים בשבת בעזרת ה' ננס', מפני שהוא עשוי מחומר פלסטי קשה שאינו בולע ו'שיערוניו' אינם צפופים אלא מופרדים זה מזה הרבה, אינו נראה כסוחט. אין זה דומה לשיער שלדעת רוב הראשונים אסור לסוחטו בשבת מדרכנן, מפני שאומנם השיער עצמו לא בולע את המשקה, אבל עקב הצפיפות של השערות נבלע בניהם המשקה. וזה לשונו:

"מותר בשבת לנקות כוסות וקערות ב'ליפה' העשויה מחומר סינטי ואינו בולע כלל, אם זיפי ה'ליפה' מופרדים זה מזה ואינם צפופים, כגון מה שקוראים 'ננס'. וכן מותר לנקות בקבוק תינוק במברשת ששערותיה עשויות חומר סינטי ואינן צפופות זו לזו..." אבל אסור להשתמש בשבת ב'ליפה' בין טבעית ובין מלאכותית משום שהסיבים צפופים זה לזה, ודומה לסוחט כשנפחמים ממנה המים בעת השימוש בה".

סיכום

מותר להדיח כלים ולשפשפם בשבת בליפה הנקראת 'ננס' העשויה מחומר סינטי שאינו בולע כלל, ואינו אוגר בתוכו מים מפני שזיפיו מופרדים זה מזה ואינם צפופים.

הדחת כלים בשבת בעזרת סקוטש ברייט

'סקוטש ברייט' הוא אמצעי איתו משפשפים את כלי האוכל בעת הדחתם. ה'סקוטש ברייט' עשוי מסיבים סינטיים, שאינם ארוגים שתי וערב, אך מחוברים בצפיפות רבה. הסיבים הסינטיים עצמם שמהם עשוי ה'סקוטש ברייט' אינם בולעים כלל, כלומר נפחם לא גדל עקב שרייתם במים¹⁰, אך עקב צפיפותם נאגרים מים ביניהם, וכשלוחצים עליו, המים האגורים בו יוצאים ממנו, ואם כן יש כאן לכאורה פעולה של סחיטה. בפוסקים האחרונים ובכללם בספר 'שמירת שבת כהלכתה', בספר 'ילקוט יוסף' הלכות שבת ובספר 'מנוחת אהבה' (כמובא לעיל בנושא ההדחת כלים בעזרת 'ננס') פסקו שמותר להדיח כלים באמצעים העשויים מחומר סינטי, בתנאי שסיביהם מופרדים ומרוחקים זה מזה ואינם צפופים הרבה (כמו ב'ננס'). מהדגשתם שההיתר הוא כשהסיבים לא צפופים, נראה שלדעתם מדרכנן אסור להדיח כלים בשבת בעזרת 'סקוטש ברייט', מפני שסיביו צפופים ובין סיביו נאגרים מים, וכשלוחצים עליו, המים האגורים בו יוצאים ממנו, וזה דומה לאיסור סחיטה בשיער, שאומנם השיער עצמו קשה ולא בולע מים או שמן וכדומה, אולם עקב צפיפות השיערות, נלכד משקה בין השיער, וכשלוחצים על השיער יוצאים ממנו בפעולה הדומה לסחיטה. אולם היות ובפועל רבים משלומי בני ישראל מדיחים כלים בשבת ועושים זאת בעזרת 'סקוטש ברייט', ראוי ונכון ללמוד עליהם זכות, ולמצוא סמך טוב למנהגם.

דרכי היתר להדחת כלים עם 'סקוטש ברייט' בשבת

במסגרת העיסוק לעיל בדין סחיטת שיער בשבת מצאנו מחלוקת ראשונים כדלקמן:

- Ø רש"י¹¹ - שיער לא בולע ולכן אין בו איסור סחיטה בשבת כלל, אפילו לא מדרכנן.
- Ø לדעת הרמב"ם - בסחיטת שיער בשבת אין איסור מהתורה, אך יש בזה איסור מדרכנן.
- Ø לדעת הראב"ד ולדעת ה'כל בו' - בסחיטת שיער בשבת יש איסור מהתורה.

¹⁰ ניסוי שנעשה בפועל הראה שמלבד המים הלכודים בין הסיבים, לא נספגו מים בסיבים עצמם.

¹¹ וכן דעת הרשב"א והריטב"א בחידושיהם למסכת שבת קכח:

מפסיקת מרן להלכה בשולחן ערוך יורה דעה הלכות נדה סימן קצט' סעיף ה' וסעיף ו' עולה שבודאי לדעת מרן, איסור סחיטת שיער בשבת אינו מהתורה. וממה שכתב ה' בית יוסף' באורח חיים סימן של' ניתן ללמוד שלדעתו סחיטת שיער בשבת אסורה מדרבנן, כדעת הרמב"ם.

אם נאמר שאיסור סחיטה בשיער מדרבנן הוא משום סחיטה שבכיבוס, הרי שיש מקום להקל בהדחת כלים בשבת בעזרת 'סקוטש ברייט' מכמה סיבות:

Ø בסחיטת שיער התוצאה היא שהשיער מתנקה, מה שאין כן בהדחת כלים בעזרת 'סקוטש ברייט', לא בלבד שה 'סקוטש ברייט' לא מתנקה, אלא הוא מתלכלך.

Ø גם אם סחיטת המים מה 'סקוטש ברייט' היא בגדר 'פסיק רישיה' נראה שאפשר להתיר, מפני שזה בגדר 'פסיק רישיה דלא ניהא ליה', שהרי לא נוח לו ביציאת המשקה, שאומנם הוא רוצה את הלחות, אך נוח לו יותר שהמים ישארו ספוגים בו ולא יצאו, כך הוא לא יצטרך להרטיבו שוב.

Ø אפילו אם נאמר שבהדחת כלים נוח לו ביציאת המשקה עם הסבון, לניקוי הכלים, אפשר להתיר, והיות והמשקה יוצא בדרך קינוח ולא בדרך סחיטה, הרי זו סחיטה בשינוי באיסור מדרבנן שיש מקום להתירה, כמו שמותר לנגב את השיער הספוג במים בעזרת מנגבת.

אם נאמר שאיסור סחיטה בשיער מדרבנן הוא משום סחיטה שבמפרק (תולדת דש) יש מקום להקל בהדחת כלים בשבת בעזרת 'סקוטש ברייט' מכמה סיבות:

Ø ה 'סקוטש ברייט' אינו גידולי קרקע, כך שאיסור סחיטתו הוא מדרבנן. היות והמשקה יוצא בקינוח ולא בדרך סחיטה, זו סחיטה בשינוי באיסור מדרבנן ולכן יש מקום להתיר.

Ø המשקה הספוג ב 'סקוטש ברייט' לא בלוע בו וגם לא גדל בו, כך שאיסור סחיטתו הוא מדרבנן, והיות שהמשקה יוצא בדרך קינוח ולא בדרך סחיטה, הרי זו סחיטה בשינוי באיסור מדרבנן שיש מקום להתירה.

בצירוף כל הסיבות להתיר שלעיל ובצירוף דעת רש"י שבגלל קשיותו של השיער אין איסור סחיטה בשיער בשבת כלל, עולה שהמקילים להדיח כלים בשבת בעזרת 'סקוטש ברייט', יש להם סמך טוב לסמוך עליו, ובודאי שאין למחות בידם. יש להוסיף שאם יש ל 'סקוטש ברייט' 'בית אחיזה' וכשמדיחים בו כלים אוחזים אותו ב 'בית האחיזה' מותר להדיח בו כלים לכתחילה בשבת, שהרי ראינו שאפילו ספוג שיש לו 'בית אחיזה' מותר להדיח בו כלים.

סיכום

מפסיקת הפוסקים האחרונים ובכללם בספר 'שמירת שבת כהלכתה', בספר 'ילקוט יוסף' הלכות שבת ובספר 'מנוחת אהבה' עולה שמותר להדיח כלים באמצעים העשויים מחומר סינטטי, בתנאי שסיביהם מופרדים ומרוחקים זה מזה ואינם צפופים הרבה. נראה מדבריהם שלדעתם מדרבנן אסור להדיח כלים בשבת בעזרת 'סקוטש ברייט', מפני שסיביו צפופים ובין סיביו נאגרים מים, וכשלוחצים עליו, המים האגורים בו יוצאים ממנו בפעולה הדומה לסחיטה. אולם יש סיבות רבות עליהם אפשר ללמד זכות על רבים משלומי בני ישראל המדיחים כלים בשבת בעזרת 'סקוטש ברייט', ולכן אין למחות בידם.

באיזו דרך מותר לכתחילה

יש להדגיש שאם מדביקים 'סקוטש ברייט' לידית שתהווה 'בית אחיזה', וכשמדיחים בו את כלים בשבת אוחזים אותו ב 'בית האחיזה' מותר להדיח בו כלים לכתחילה בשבת, אפילו אם בזמן ההדחה לוחצים אותו אל הכלי המודח, הן לפי הסברם של רש"י והרמב"ם להתיר של 'בית אחיזה' והן לפי הסברו של הראב"ד להתיר של 'בית אחיזה'.

מסקנה וסיכום

החייב על סחיטה בשבת

איסור סחיטה בשבת נובע משני אבות מלאכות: משום מפרק שהוא תולדת דש, ומשום מכבס שהוא תולדת מלבן.

סחיטה האסורה משום מפרק – סחיטה האסורה בשבת משום מפרק שהוא תולדת דש, אסורה מהתורה רק אם סוחטים משקה ממקום גידולו וצריכים את המשקה היוצא בסחיטה. ומדרבנן אסורה גם אם סוחטים משקה ממקום שאינו מקום גידולו ובתנאי שצריכים את המשקה היוצא.

סחיטה האסורה משום מכבס – סחיטה בגד האסורה בשבת מהתורה משום מכבס שהוא תולדת מלבן, היא רק בסחיטת מים מהבגד, ואפילו אם לא צריכים את המים היוצאים ממנו. ומדרבנן אסור לטלטל בגד רטוב מהחשש שמא יבוא לידי סחיטה. מותר להוציא מים הספוגים בבגד בדרך לכלוך, כגון בקינוח שולחן או כלים ע"י בגד רטוב במים.

האמצעים השונים להדחת כלים

במשך יום השבת יש צורך להדיח כלים שהתלכלכו בסעודה, כגון כלי אכילה לצורך הסעודה הבאה וכדומה. כיום מצויים אמצעים רבים המשמשים לשפשוף הכלים בעת הדחתם, כגון: ספוג, 'צמר פלדה', 'ננס', 'מברשת להדחת כלים', 'ליפה' העשויה מחומר טבעי, 'ליפה' העשויה מחומר סינטי ונקראת - 'סקוטש ברייט' ועוד. להלן הסיכום ההלכתי לכל אחד מהאמצעים להדחת כלים.

מברשת לניקוי כלים

מברשת המשמשת לניקוי כלים, מורכבת מידית ארוכה, אשר בקצה שלה יש מעין שערות צפופות, העשויות מחומר סינטי קשה יחסית. תכונתם של שערות המברשת, דומה מאוד לתכונת שיער הגוף, וכאשר מרטיבים את המברשת, מחמת קושי החומר הסינטי עצמו לא סופג מים לתוכו, אבל המים נכלאים בין שערות הצפופות של המברשת, כך שאם לוחצים על שערות המברשת יוצאים ממנה מים. אעפ"י שקיימא לן להלכה שמדרבנן אסור לסחוט מים משיער בשבת, מותר להשתמש בשבת במברשת ששערותיה עשויות מחומר סינטי, אפילו אם שערותיה צפופות, לצורך הדחה וניקוי כלים כולל בקבוק של תינוק (שהוא צר ועמוק), ויש אומרים שטוב להחמיר ולהשתמש לצורך זה במברשת שאין שערותיה צפופות.

צמר פלדה

'צמר פלדה' לדעת כל הפוסקים אינו סופג לתוכו משקים, כך שבדאי אין לאסור להדיח בו כלים בשבת משום סחיטה. אולם רוב הפוסקים האחרונים פסקו לאסור את השימוש בו להדחת כלים, משום שהוא 'ממחק' את הכלים.

הדחת כלים בשבת בעזרת 'ננס'

'ננס' הוא אמצעי שאיתו משפשפים את כלי האוכל בעת הדחתם. ה'ננס' עשוי מסיבי מתכת רכים, או מסיבים סינטיים קשים, שמופרדים במידה רבה זה מזה. על כן מאפייניו של ה'ננס' הם, שגם אם מרטיבים אותו במים, אין הוא סופג את המים ולא מכיל אותם בין הסיבים ולכן אין בו חשש לסחיטה ופשוט להתיר את השימוש בו להדחת כלים בשבת. מותר להדיח כלים ולשפשפם בשבת בליפה הנקראת 'ננס' העשויה מחומר סינטי שאינו בולע כלל, ואינו אוגר בתוכו מים מפני שזיפיו מופרדים זה מזה ואינם צפופים.

'סקוטש ברייט'

'סקוטש ברייט' הוא אמצעי איתו משפשפים את כלי האוכל בעת הדהתם. ה'סקוטש ברייט' עשוי מסיבים סינטטיים, שאינם ארוגים שתי וערב, אך מחוברים בצפיפות רבה. הסיבים הסינטטיים עצמם שמהם עשוי ה'סקוטש ברייט' אינם בולעים כלל, כלומר נפחם לא גדל עקב שרייתם במים, אך עקב צפיפותם נאגרים מים ביניהם, וכשלוחים עליו, המים האגורים בו יוצאים ממנו, ואם כן יש כאן לאכורה פעולה של סחיטה. מפסיקת הפוסקים האחרונים ובכללם בספר 'שמירת שבת כהלכתה', בספר 'ילקוט יוסף' הלכות שבת ובספר 'מנוחת אהבה' עולה שמותר להדיח כלים באמצעים העשויים מחומר סינטי, בתנאי שסיביהם מופרדים ומרוחקים זה מזה ואינם צפופים הרבה. נראה מדבריהם שלדעתם מדרבנן אסור להדיח כלים בשבת בעזרת 'סקוטש ברייט', מפני שסיביו צפופים ובין סיביו נאגרים מים, וכשלוחים עליו, המים האגורים בו יוצאים ממנו בפעולה הדומה לסחיטה. אולם יש סיבות רבות ומוצקות עליהם אפשר ללמד זכות על רבים משלומי בני ישראל המדיחים כלים בשבת בעזרת 'סקוטש ברייט', ולכן למדיחים כלים בשבת בעזרת 'סקוטש ברייט' יש על מה לסמוך ובוודאי שאין למחות בידם.

'סקוטש ברייט' המותר לכתחילה

יש להדגיש שאם מדביקים 'סקוטש ברייט' לידית שתהווה 'בית אחיזה', וכשמדיחים בו את כלים בשבת אוהזים אותו ב'בית האחיזה' מותר להדיח בו כלים לכתחילה בשבת, אפילו אם בזמן ההדחה לוחצים אותו אל הכלי המודח, הן לפי הסברם של רש"י והרמב"ם להיתר של 'בית אחיזה' והן לפי הסברו של הראב"ד להיתר של 'בית אחיזה'.

'סקוטש ברייט' עם ידית – 'בית אחיזה'

סוג של מברשת לניקוי כלים

עוד סוג של מברשת לניקוי כלים

'צמר פלדה'

'ננס' מסיבים מתכתיים

'ננס' מסיבים סינטטיים

'סקוטש ברייט'

'סקוטש ברייט' המותר לפי 'מכון צומת'

החלק הפנימי ב 'סקוטש שברייט' המותר לפי 'מכון צומת'

מברשת 'פרפקט שאבעס' מותרת לפי קבוצת רבנים מהעדה החרדית